

ГЕРМЕНЕВТИЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ ПОРТРЕТА ГЕРОЯ В ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ПРИТЧАХ

DOI: 10.5281/zenodo.4120754

© Є. Джиджора, 2020. СС BY 4.0

Біблійна герменевтика ґрунтується на богодуховності та христоцентричності Св. Письма. Обидва ці положення виведені завдяки найголовнішому способу тлумачення сакральних текстів – герменевтичному колу. В Євангеліях за допомогою герменевтичного кола можна збагнути статус митарів, фарисеїв, самарян, первосвященників, блудниць та багатьох інших. Герменевтична операція реконструкції духовного обліку персонажа є логічним наслідком застосування герменевтичного кола з метою інтерпретації біблійних творів. Реконструкція стає можливою завдяки узагальненню типових ситуацій. З іншого боку, отримане на основі читачької уяви ціле дозволяє розвернути інтерпретаційний вектор і уважніше проаналізувати його частини. Такі спостереження вдалося зробити на основі кількох євангельських епізодів про митарів, а також Притчі про фарисея та митаря та Притчі про двох синів та батьківську волю.

Ключові слова: біблійні твори, Євангеліє, герменевтика, герменевтичне коло, реконструкція духовного обліку, притча.

В основу біблійної герменевтики покладено кілька фундаментальних положень¹. Зокрема, положення про богодуховність Св. Письма². У свою чергу, богодуховність обумовлює інше важливе положення – христоцентричність як старозавітних, так і новозавітних творів³. Водночас ключовою операцією, за допомогою якої виводяться ці положення, виступає герменевтичне коло⁴.

Хрестоматійним прикладом використання герменевтичного кола є розкриття статусу митаря в євангельських творах (так само можна розкрити статус фарисея, книжника, самарянина та ін.). Припустимо, ми ніколи не читали біблійні твори та не уявляємо, про що в них розповідається. Більше того, ми нічого не знаємо про християнство, про Христа, не цікавилися історією того часу. Але беремо до рук Євангеліє і намагаємося розібратися, про що ця книга. Нам це вдасться? Великою мірою так, якщо будемо уважними читачами і навчимося зі-

¹ Про саме явище біблійної герменевтики, її особливості, історію вивчення в українській гуманітаристиці, основні течії та напрями див: Левченко Н. М. Біблійна герменевтика в давній українській літературі. Харків, 2018. 392 с.

² Справжнім автором Біблії є Св. Дух, який надихнув вірних учнів записати Боже слово. Більше про це – в Українській релігійнознавчій енциклопедії. [Електронний ресурс]. URL: <https://ure-online.info/encyclopedia/bogoduhnovennist/> (дата звернення 10.06.2020).

³ Усі біблійні твори так чи інакше розповідають про прихід Христа в світ з метою порятунку людських душ. Див.: Христоцентризм. *Літературознавча енциклопедія*. У 2-х тт. Т. 2. Автор-укладач Ю. І. Ковалів. Київ, 2007. С. 562.

⁴ Підсумовуючи однотипні частини, можна побачити загальну картину. І навпаки: ціле дозволяє точно розкрити характер окремого типового явища. Більше: Герменевтичне коло. *Літературознавча енциклопедія*. У 2-х тт. Т. 1. Автор-укладач Ю. І. Ковалів. Київ, 2007. С. 221.

ставляти типові явища та виводити на їхній основі структуру цілого⁵.

Хто такі митарі? Читаючи Євангелія, ми постійно бачимо негативне ставлення до них як самих авторів, так й інших персонажів. Наприклад, у Мат. 9:9–13 євангеліст розповідає про самого себе – як Ісус побачив чоловіка на ім'я Матей, який збирав податі, і запропонував йому йти за ним. Пізніше до Ісуса прийшли й інші митарі та грішники. І фарисеї одразу ж запитали учнів Христа, чому це їхній учитель їсть разом з митарями та грішниками? Тож ми фіксуємо, що євангеліст ставить митарів на один рівень із грішниками.

Митарі постають поруч із грішниками в численних євангельських епізодах. Зокрема, й у Мат. 18:15–17. Тут Христос напоумляє своїх учнів, як ставитися до брата, який грішить. Ісус радить спочатку самому викривати гріх брата, а як не слухає – закликати свідків та священників. Якщо ж і тоді не слухатиме, то сприймати його як язичника та митаря. Коло негативних оцінок розширюється. Митар ставиться в один ряд ще й з язичниками.

Ймовірно збирачі податей вели неправедний, неблагочестивий спосіб життя. Це видно й у Притчі про фарисея та митаря (Лук. 18:9–14). Тут розповідається про гонорового чоловіка – фарисея, який прийшов до храму і з радістю та навіть певним викликом звертається до Бога, нахваляючи себе за благодійність та аскетичність. Але найцікавіше, що він протиставляє себе митарю, який також зайшов у храм, але стоїть на порозі й у середину не йде. Фарисей дякує Богу за те, що він «не такий, як інші люди – грабіжники, неправедні, перелюбці, або як оцей митар»⁶. Судячи із такої характеристики, митар – один з найгірших людей, його ніхто не любить, поважна особа не назве його своїм другом. Фінал притчі ще більше стверджує нас у цій думці. Притча завершується описом митаря, який б'є себе кулаком у груди та промовляє: «Боже, змилуйся надо мною грішним!»⁷ Цього достатньо, щоб, пам'ятаючи й попередні євангельські епізоди, відчутти різке негативне ставлення авторів та персонажів Євангелій до збирачів податей.

Таке усвідомлення статусу митаря з'явилося внаслідок виконаної нами герменевтичної операції. Ми узагальнили негативний пафос щодо збирачів податей у кількох типових епізодах. І зрозуміли, що митар – це злодій, якого не поважали в часи Ісуса Христа. Тепер отримане узагальнення дозволяє нам чіткіше збагнути семантичні відтінки в цьому та інших схожих епізодах.

Одним із прямих наслідків застосування герменевтичного кола може вважатися локальна герменевтична операція реконструкції духовного обліку героя⁸. Ця реконструкція можлива саме завдяки тому, що ми дійшли загального дедуктивного умовисновку на підставі аналізу типових ситуацій. Якщо ми бачимо ціле (євангельський статус митаря), ми можемо проінтерпретувати його поведінку набагато ширше, ніж нам запропоновано у тексті притчі.

Чому митар стоїть лише на порозі храму і, понуривши голову, б'є себе в груди та молить Бога про милість? Вочевидь, через те, що він переживає серйозний внутрішній конфлікт. Він не такий поганий, яким його змалював фарисей. Митар щирий із собою та з Богом. Тож не виключено, що він проклинає себе набагато більше, ніж оточуючі його люди. Митар явно обурений тим, як проводить своє життя. Він усвідомлює, що його діяльність нечесна, підступна та злочинна. Усві-

⁵ У концепції Р. Інгардена це оволодіння третім та четвертим планами будови літературного твору: Інгердан Р. Про пізнавання літературного твору. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* 2-е видання. За ред. М. Зубрицької. Львів, 2002. С. 176–206.

⁶ Українська Біблія. Переклад Івана Хоменка. Новий Завіт. Євангеліє від Луки, 18 [Електронний ресурс]. URL: <http://ukrbible.at.ua/LK/lk18.htm>. (дата звернення 10.06.2020).

⁷ Там само.

⁸ Такий герменевтичний процес В. Ізер називає читацьким сподіванням або ілюзією, спровокованою твором. Див: Ізер В. Процес читання: феноменологічне наближення. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* 2-е видання. За ред. М. Зубрицької. Львів, 2002. С. 349–366.

домлює, що шкодить людям, що залишає по собі плач та розпач. Він розуміє, що співгромадяни справедливо ставляться до нього з відразою і він заслуговує називатися грішником. Однак у відповідь митар не озлоблюється, не зневірюється. Навпаки, йде до Божого храму! І у храмі поводить себе дуже стримано. Він замирає на порозі та не відважується підняти очі, а лише б'є себе в груди. Отже, визнає провину. Утім, продовжує вірити в могутність та милосердя Творця та сподівається на прощення.

У Притчі про фарисея та митаря реконструкція духовного обліку можлива завдяки тому, що ми дізналися в інших євангельських місцях. Якщо нам відомо, що до збирачів податей ставилися вкрай негативно, але водночас бачимо душевні страждання митаря в храмі, його плач та мольбу, то ми розуміємо, що перед нами не втрачена душа, а грішник, який веде духовну боротьбу із самим собою та прагне Бога.

Інша стадія такої ж духовної боротьби показана в епізоді про Закхея (Лук. 19:1–10). Тут розповідається про те, як Христос проходив через місто Єрихон і, як завжди, зібрав навколо себе натовп охочих подивитися на нього, поговорити з ним, зцілитися. Був серед них і Закхей, про якого сказано, що він начальник митарів і заможна людина. Він не зміг подивитися на Христа, адже був низького зросту. Через те він пробіг трохи вперед вулицею, якою прямував Ісус, і виліз на дерево, сподіваючись згори побачити чоловіка, про якого всі говорять. Однак, коли Христос підійшов ближче, то сам підняв голову і звернувся до дивака на дереві: «Закхею, притьмом злізай, бо я сьогодні маю бути в твоїм домі»⁹. Той зліз, запросив Ісуса до свого будинку, пригостив і пообіцяв, що половину свого майна дасть убогим, а тим, кого скривдив, поверне учетверо.

Попередні епізоди вже дали нам уявлення про те, як в Євангелії ставилися до збирачів податей. Утім, Притча про фарисея та митаря показує інший бік проблеми. Виявляється, дехто з митарів усвідомлював злочинність своєї діяльності та прагнув виправитися. Історія ж про Закхея розповідає про дуже серйозну рішучість одного з таких грішників розкаятися та змінити своє життя. Закхею мало прийти до храму, бити себе в груди й молитися Богу. Він прагне побачити Спасителя й заради цього не цурається вилізти на дерево. Напевно, у часи Христа, як і в будь-які інші часи, поважні заможні люди не лазили по деревах середмістя. Тож перед нами абсолютно безпрецедентна поведінка, яка дозволяє точно реконструювати духовний облік персонажа.

По-перше, тепер ми точно знаємо, що збирачі податей сильно оббирали людей. Чи вони вимагали набагато більше певної суми, залишаючи решту собі, чи, навпаки, отримували хабар і дозволяли комусь не платити одразу все, натомість, подвійну платню стягували з іншого, хто хабаря не давав, – це для нас не важливо. Важливо те, що митарі, вочевидь, за дорученням своїх начальників, у злочинний спосіб збирали податки й частину їх привласнювали собі. По-друге, нам стає ясно, що Закхей витончено володів мистецтвом зловживання своїми повноваженнями, адже став начальником і був заможною людиною. В тексті, як зазвичай в Євангеліях, немає розгорнутого портрета героя, нічого, крім низького зросту, не вказано. Проте ми можемо передбачити, що Закхей був не надто молодим (але й не надто старим, адже зміг вилізти на дерево!), що займається своєю справою давно (може, навіть все життя) і розбагатів саме на посаді митаря (навіть чи заможна людина захотіла б стати тим, кого всі ненавидять). По-третє, з високою вірогідністю ми можемо стверджувати, що Закхей був розвинутою та розумною людиною. Про це свідчить його зацікавленість Христом. Напевно, він щось чув про Месію, про небаченого досі чудотворця та проповідника любові. І не знехту-

⁹ Українська Біблія. Переклад Івана Хоменка. Новий Завіт. Євангеліє від Луки, 19 [Електронний ресурс]. URL: <http://ukrbible.at.ua/LK/lk19.htm>. (дата звернення 10.06.2020).

вав цією інформацією. А за першої можливості прагнув з'ясувати, що Ісус представляє з себе. Водночас йдеться не про звичайну цікавість, інакше подивився б і пішов по своїх справах. Закхей прагнув і поглянути на Христа, і побути разом з ним, і поспілкуватися з ним, і відчутти його. Навіщо це йому було потрібно? А з тих самих причин, з яких митар у Притчі про фарисея та митаря прийшов до храму, оплакував свої гріхи та просив Бога про милість. Отже, по-четверте, ми бачимо, що Закхей жадав виправлення, очищення від гріхів, в яких зізнавався собі. Напевно, він ненавидів себе за ті побори, які влаштовував людям. Ненавидів і ці нечесно зібрані статки, від яких легко відмовляється: «Господи, ось половину майна свого даю вбогим, а коли чимсь когось і покривдив, поверну вчетверо»¹⁰. Одним словом, Закхей уже давно був готовий зректися свого життя та впустити Бога в своє серце, однак йому бракувало сил це зробити. Йому був потрібний імпульс. Ось чому, прямуючи через Єрихон, Христос помічає начальника митарів на дереві й заходить в його дім в прямому та переносному значеннях.

У самому епізоді ми нічого особливого не дізнаємося про Закхея, крім того, що він багатий, низького зросту і начальник митарів. Але, спостерігаючи за його вчинками і послуговуючись операцією герменевтичного кола, ми спроможні досить повно реконструювати духовний облік персонажа. І відтак збагнути, чому ж він виліз на дерево, чому запросив Ісуса у свій дім, чому відмовився від майна. Без попередніх проаналізованих епізодів, включаючи й Притчу про фарисея та митаря, нам би було набагато важче це зробити.

У свою чергу, встановлений нами амбівалентний статус таких митарів, як Закхей або персонаж Притчі про фарисея і митаря, дозволяє реконструювати духовний облік героїв і в інших євангельських розповідях. Наприклад, у Притчі про двох синів та батьківську волю (Мат. 21:28–32). Зміст цієї короткої Притчі дуже простий. Батько наказує двом синам йти і працювати у винограднику. Перший зголосився йти, але так і не пішов. Другий відповів, що йти не хоче, але потім розкався й таки пішов. На основі цього тексту ми вже можемо реконструювати духовний облік обох батьківських синів? Можливо, нам допоможе співставлення цієї Притчі з Притчею про блудного сина (Лук. 15:11–32), де батько також мав двох синів, один з яких все життя працював на батька, а другий пішов світ за очі, розтратив майно, відтак розкався та повернувся? Ні, не можемо. Немає достатніх підстав використовувати характер взаємин між персонажами у Притчі про блудного сина як герменевтичний контекст Притчі двох синів та батьківську волю. Такі паралелі були б занадто умовними і реконструкція надмірно гіпотетичною.

Однак ми ще не дочитали коментар Спасителя до Притчі про двох синів і батьківську волю. А він містить те вагоме пояснення, якого нам не вистачало для герменевтичної реконструкції. «Котрий з двох учинив волю батька?» – питає Христос у первосвящеників, яким розповідає притчу. «Останній», – відповіли ті. Тоді Ісус – їм: «Істинно кажу вам, що митарі й блудниці вас випереджують у Царстві Божім»¹¹. Тож виявляється, що два сини символізують дві категорії людей і два типи сприйняття Божого слова. Перший син, який каже, що піде працювати у виноградник, але не йде, виступає символом первосвящеників, які колись давно пообіцяли служити Богу, але зрештою перестали виконувати його волю, знехтували ним заради власних інтересів. Другий син, який спершу не хоче йти працювати, але згодом все ж йде, є символом митарів та блудниць, які спочатку впали в гріх, але потім одумалися і почали виконувати Божу волю.

З одного боку, таке роз'яснення Христа ще раз дозволяє нам зрозуміти не-

¹⁰ Там само.

¹¹ Українська Біблія. Переклад Івана Хоменка. Новий Завіт. Євангеліє від Матея, 21. [Електронний ресурс]. URL: <http://ukrbible.at.ua/MT/mt21.htm> (дата звернення 10.06.2020).

однозначний статус митарів в Євангеліях. Їх ніхто не любить, проте не всі вони пропащі грішники. Багато хто спроможний покаятися і залишити своє неблаго-честиве ремесло – Ісус знає це. З іншого боку, символізація образів двох синів тепер уможливує реконструкцію їхніх духовних обліків. Що можна сказати про першого сина? Що він уже давно не любить свого батька, не вважає за необхідне виконувати його волю, не вірить в справедливість та потрібність його настанов. Саме так поводять себе фарисеї, книжники та первосвященники по відношенню до Христа. Про це ми дізнаємося з багатьох євангельських епізодів. І не випадково Ісус порівнює з ними першого сина. Що ж до другого, то він швидкий на спокусу одразу все заперечити, відмовитися від батьківських настанов, проявити власну волю, зробити не так, як потрібно, але так, як хочеться. Проте ця самовпевнена пристрасть із часом згасає, його очі відкриваються, і стає очевидним, що батько мав рацію, що його не можна було послухатись. Тоді другий син кається в тому, що з самого початку не захотів йти прокладеними батьківськими стежками, що не виконував його настанови. І хоча із запізненням, але все ж починає виконувати їх. Як ми знаємо з оповіді про Закхея та Притчі про фарисея та митаря, саме такий шлях падіння-покаяння-навернення проходять деякі митарі (а ще – деякі блудниці, розбійники, але ми їх не торкаємося в цій статті).

У Притчі про двох синів та батьківську волю реконструкція духовного обліку персонажів стала можливою завдяки прикінцевому роз'ясненню, яке дає Христос. А крім того, завдяки вже накопиченому в попередніх епізодах розумінню статусу митарів. Показово, що ця герменевтична реконструкція діє і в зворотному напрямку, надаючи можливість пізнавати твір і після його прочитання¹². Символічне розкриття духовного обліку обох синів дозволяє нам краще зрозуміти, наскільки Спаситель цінує духовну боротьбу Закхея та митаря із Притчі про фарисея та митаря. Він їй ставить вище за симульоване благочестя первосвящеників: «Істинно кажу вам, що митарі й блудниці вас випереджують у Царстві Божім». Відповідно і нам стає очевиднішим прагнення митарів вирватися із гріховної пастки. Позаяк ми відчуваємо їхній страх загибелі, якщо не одумаються і таки не підуть працювати у батьковому винограднику.

Герменевтично сміє євангельські твори дозволяють реконструювати й багатьох інших персонажів. Наприклад, аналізуючи поведінку й міркування сотника ми можемо реконструювати його богобоязнений духовний облік (Мат. 8:5–13). Те ж саме – благочестива жінка (Мат. 15:22–28), самарянка (Йн. 4:4–42), зцілений в Овечій купелі недужий (Йн. 5:1–15), зцілений сліпонароджений (Йн. 9:1–41) та багато-багато інших.

Підсумовуючи це локальне дослідження біблійної герменевтики, зазначимо дві ключові тези:

1. Герменевтичне ціле постає як узагальнення типових явищ – конкретних статей, ситуацій тощо. Звісно, така собі «сума» всіх можливих частин дозволяє відчутти масштаби та значущість цілого. Проте варто враховувати і протилежний вектор герменевтичного узагальнення. Адже побудоване ціле завжди сприяє точнішому, детальнішому, глибшому розумінню сутності кожного явища – складової герменевтичного узагальнення.

2. Логічним розширенням операції герменевтичного кола є реконструкція духовного обліку персонажа (а ще – хронотопу, але це не було предметом розгляду у статті). Побудувавши ціле, ми можемо розвернути його й у протилежному напрямку. Відтак перед нам відкривається можливість «доутворити» портрет пер-

¹² Про особливості такої рецептивної практики пише Р. Ингарден: Про пізнання літературного твору. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* 2-е видання. За ред. М. Зубрицької. Львів, 2002. С. 176–206.

сонажа – розкрити ті відкриті завдяки цілому закономірності, які автор не мав на меті позначати.

References

Bohodukhnovennist [Inspiration by God]. (n.d.). *Ukrainska relihiieznavcha entsyklopediia – Ukrainian Encyclopedia of Religious Studies*. Retrieved from: <https://ure-online.info/encyclopedia/bogodukhnovennist/>.

Yevanheliie vid Luky [The Gospel of Luke]. (n.d.). *Ukrainska Bibliia – Ukrainian Bible*. I. Homenka (Tr.). Retrieved from: <http://ukrbible.at.ua/LK/>.

Yevanheliie vid Matfeia [The Gospel of Matthew]. (n.d.). *Ukrainska Bibliia – Ukrainian Bible*. I. Homenka (Tr.). Retrieved from: <http://ukrbible.at.ua/MT/>.

Izer, V. (2002). Protses chytannia: fenomenolohichne nablyzhennia [The process of reading: a phenomenological study]. *Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky – Anthology of world literary-critical thought*. Lviv, Ukraine. Pp. 349–366.

Ingerdan, R. (2002). Pro piznavannia literaturnoho tvoriv [On the cognition of a literary work]. *Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky – Anthology of world literary-critical thought*. Lviv, Ukraine. Pp. 176–206.

Levchenko, N. M. (2018). Bibliina hermenevtyka v davnii ukrainskii literaturi [Biblical hermeneutics in ancient Ukrainian literature]. Kharkiv, Ukraine.

Hermenevtychne kolo [Hermeneutic circle]. (2007). *Literaturoznavcha entsyklopediia – Literary Encyclopedia*. (Vol. 1). Kyiv, Ukraine.

Bohodukhnovennist [Inspiration by God]. (n.d.). *Ukrainska relihiieznavcha entsyklopediia – Ukrainian Encyclopedia of Religious Studies*. Retrieved from: <https://ure-online.info/encyclopedia/bogodukhnovennist/>.

Khrystotsentryzm [Christocentrism] (n.d.). *Literaturoznavcha entsyklopediia – Literary Encyclopedia*. (Vol. 1). Kyiv, Ukraine. P. 562.

HERMENEVTIC RECONSTRUCTION OF THE HERO'S PORTRAIT IN GOSPEL PARABLES

Biblical hermeneutics is based on the inspiration and Christ-centeredness of Scripture. Both of these provisions are derived from the most important way of interpreting sacred texts – the hermeneutic circle. In the Gospels the hermeneutic circle can be used to understand the status of Publicans, Pharisees, Samaritans, High Priests, Prostitutes, and many others. The hermeneutic operation of the reconstruction of the spiritual account of the character is a logical consequence of the use of the hermeneutic circle in order to interpret biblical works. Reconstruction becomes possible due to the generalization of typical situations. On the other hand, the whole obtained on the basis of the reader's imagination allows to unfold the interpretive vector and to analyze its parts more carefully. Constructed whole always contributes to a more accurate, detailed, deeper understanding of the essence of each phenomenon – a component of hermeneutic generalization. Such observations were made on the basis of several Gospel episodes about the Publicans, as well as the Parable of the Pharisee and the Publican and the Parable of the Two Sons and the Father's Will.

Key words: *biblical works, Gospel, hermeneutics, hermeneutic circle, reconstruction of spiritual accounting, parable.*

Джиджора Євген Володимирович – доктор філологічних наук, доцент кафедри періодичної преси та медіаредагування, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова (пров. Шампанський, 9/60, м. Одеса, 65125, Україна).

Dzhydzhora Yevgen V. – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Periodical Press and Media Editing, Odesa National Mechnikov University (9/60 Shampanskyi Lane, Odesa, 65125, Ukraine).

E-mail: dzhidzhora@gmail.com

Дата подання: 10 червня 2020 р.

Дата затвердження до друку: 3 серпня 2020 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Джиджора Є. Герменевтична реконструкція портрета героя в Євангельських притчах. *Сіверянський літопис*. 2020. № 5. С. 99–105. DOI: 10.5281/zenodo.4120754.

Цитування за стандартом APA

Dzhydzhora, Ye. (2020). Hermenevtychna rekonstruktsiia portreta heroia v Yevanhelskykh prytychakh [Hermenevtic reconstruction of the Hero's Portrait in Gospel Parables]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 5, 99–105. DOI: 10.5281/zenodo.4120754.

